

ДІЯЛЬНІСТЬ О. ЛЕВИЦЬКОЇ-БАСАРАБ В УКРАЇНСЬКОМУ КОМІТЕТІ ДОПОМОГИ РАНЕНИМ ЖОВНІРАМ У ВІДНІ

© Бежук О. М., 2008

Зроблено спробу висвітлити основні аспекти діяльності Ольги Левицької-Басараб в Українському комітеті допомоги пораненим жовнірам у місті Відні, що діяв у часи Першої світової війни на засадах благодійності.

It was made an attempt to light out the main aspects of activity made by Olga Levytska-Basarab in Ukrainian woman's aid committee to wounded military clique in town Vienna, which had worked during First World War on a footing of charity.

Відень, так само, як і Прага, у роки Першої світової війни став центром української політичної еміграції. Саме тут українці здобувають неоціненний досвід створення національної держави, який вплинув на політико-партійні, ідеологічні обставини їх подальшого суспільно-політичного і громадського життя. Як наслідок, в австрійській столиці постає Загальна Українська Рада, Союз Визволення України, Боева Управа УСС. З перенесенням редакцій українських періодичних видань з Галичини та Буковини виникають нові часописи українською та німецькою мовами. 1919 року у Відні засновано Комітет урядовців ЗУНР, Робітниче товариство “Єдність”, “Родина”, товариство “Бесіда”, Робітнича Рада, Український Жіночий Союз, Західноукраїнське товариство Ліги Націй [1].

У цей період – 1914–1918 рр. – повноправними у партійно-політичній роботі різного ідеологічного спрямування стають українські жінки: події на фронтах війни та процеси державотворення мали опосередкований вплив на ідейний та організаційний розвиток українського жіночого руху. Масовою стає їх участь у добродійній діяльності, зокрема у догляді за хворими, пораненими, у допомозі полоненим [2].

Питання харитативної діяльності українських жінок у роки Першої світової війни не надто часто ставало предметом спеціальних наукових студій. Щодо порушеної теми сьогодні у розпорядженні дослідників обмаль публікацій, які носять побіжний та епізодичний характер. З огляду на це, мета дослідження полягатиме у детальному висвітленні маловідомої сторінки життя української героїні О. Левицької-Басараб, а саме – її діяльності в Українському комітеті допомоги раненим українським жовнірам (“Ukrainisches Damenhilfskomitee fur Verwundete Soldaten”). Це була благодійна установа української еміграції, основною і важливою рушійною силою якої стало християнське вчення. Одночасно потужним стимулом розвитку такого роду установ була потреба українських жовнірів в медико-соціальному захисті під час Першої світової війни [3].

У праці залучені матеріали ЦДІА у Львові, київських архівів, мемуарні спогади, публікації періодичних видань першої чверті ХХ століття, широка джерельна база.

Український комітет допомоги раненим українським жовнірам (далі – Комітет) розпочав свою роботу наприкінці 1914 року і діяв згідно з даними, які подає Анна Жук та Олена Залізняк за 1920 рр. [4]. Ініціаторками створення Комітету були українки-емігрантки, котрі на ділі хотіли довести свою відданість національній справі: віра батьків з дитячих років формувала фундамент поведінки та світогляду української жінки, високоморальну внутрішню переконаність в необхідності допомоги ближньому. Головою Комітету були спочатку Олена Левицька, згодом Ольга Ціпановська. В Комітеті працювали: Ольга Левицька-Басараб, Іза і Марія Дольницькі, Олена Кисілевська, сестри Кульчицькі, Олена Федак-Шепарович, Стефанія Будзиновська, Марта Білецька, Марія Левицька [5]. Склад Комітету постійно змінювався, зважаючи на нелегальний стан багатьох з жінок у Відні та складності воєнного часу. В основу діяльності Комітету були покладені такі

принципи, як опора на власні сили, економічна незалежність, що ґрунтувалася на самостійній професійній діяльності, взаємодопомозі та саморозвитку [6]. У Комітеті працювали жінки різних соціальних верств, національностей, і в цьому героїзмі праці заради милосердя і морального обов'язку формувалася перша ланка громадської єдності жінок. Досить скоро ними був отриманий дозвіл Міжнародного Червоного Хреста на легітимність організації, що дало українкам право на широке поле дій [7].

Основним завданням членкинь Комітету був пошук українських жовнів та надання їм необхідної допомоги. В період воєнних баталій Першої світової у віденських госпіталах перебували ранені солдати-українці, часто національно несвідомі або залякані, котрі боялися признаватися, якого вони роду. Відомо, що австрійський уряд намагався піддати всю українську еміграцію під строгий контроль польських комітетів. Тому більшість українських вояків перебувало на злиднених умовах, над ліжками умираючих білили таблички з написом «pole» (поляк), «українське слово стояло тут на індексі». Зважаючи на такий стан речей, жінки з Комітету звертались з домаганнями до лікарняної влади про кращі умови перебування ранених українців, їх харчування та догляд. Крім того, бійцям надавалась неоціненна моральна допомога, а саме: написання листів до родин, подання до українського часопису “Діло” звістки в рубрику «розшуки», забезпечення поранених та хворих книгами, вітчизняними часописами, календарями, молитовниками [8]. Кількість бажаючих була величезна – не лише ранені у Відні, але й українські жовніри на фронті, управителі госпіталів, польові куратори потребували преси з повідомленнями про вітчизняні події. Безпосередньо Ольга Левицька-Басараб неодноразово звертається до Української Культурної Ради у Відні з проханням “о дароване: 1000 примірників молитовників, 250 співаників “Ще не вмерла Україна”, 250 “Тим, що полягли”, 250 Жовнірські пісні” [9]. У відповідь на домагання Ольги Левицької-Басараб, Олени Кисілевської, Ольги Стефанович Українська Культурна Рада на адресу комітету надсилає лише у лютому 1916 року літератури у кількості 122 назв: Календар «Свободи» – 75 примірників, молитовників – 100 примірників, художню та дитячу літературу, «Кобзар», календар «Просвіти», «Оповідання з історії української землі» тощо – близько 400 примірників усього [10].

Як пише сучасниця про О. Левицьку-Басараб: «Вона була душею Комітету, днювала і ночувала в домівці» [11]. Нею здійснювався розподіл госпіталів, палат, де правдоподібно мали б бути українські жовніри. Вона сортує та поставляє для них пресу, молитовники, цигарки тощо. Ольга відвідує поранених по госпіталах щоденно з 14 до 19 год. Крім того, працює в бюро Комітету у Відні при Лянгегасе, 5, де налагоджує кореспонденцію, грошову допомогу для тих, хто був в госпіталах та поза Віднем [12].

Ольга Левицька-Басараб у Комітеті виконує місію посередника між членкинями Комітету та австрійським Червоним Хрестом. Завдяки її домаганням жінки отримали дозвіл на відвідування госпіталів, де лежали російські полонені солдати, котрі могли надати більшу інформацію про перебування і пошук полонених українців.

Праця Комітету допомоги раненим жовнірам охоплювала госпіталі, що розміщувалися в II, III, IV, VII, VIII, IX, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX округах Відня, воєнні бараки в XIX, XI, XIII округах [13]. Роздаючи часописи, книги, молитовники, словники українські та українсько-німецькі, жінки тим самим надавали українським жовнірам неоціненну моральну допомогу, піднімали національний дух людей, які перебували у важкому фізичному стані на чужій стороні. Лікування хворих українських жовнів після важких хірургічних операцій – ампутації рук та ніг, як правило, тривало кілька місяців. Після закінчення курсу реабілітації безногі та безрукі інваліди змушені були затримуватись в госпіталах чи бараках, щоб пройти спеціальний курс виживання у нових умовах. Таким людям Ольга Левицька-Басараб присвячує багато уваги, часу і серця, поєднуючи працю сестри милосердя, учительки та бібліотекаря [14]. «Доведено вже досвідом, – писав відомий хірург Микола Іванович Пирогов в період Кримської війни, – що ніхто краще за жінок не може співчувати страждальникам і піклуватися про них» [15]. Саме такою була благодійність Ольги Левицької-Басараб. Це якоюсь мірою пояснюється потребою і можливістю для неї віддавати незаймані сили суспільному служінню, адже в жінці, в силу призначення бути матір'ю та захисницею своїх дітей, самою природою закладений принцип гуманного відношення до усього слабкого, незахищеного, нужденного.

В одній з околиць Відня, у військовому шпиталі №4 у Грінцінгу Ольга Левицька-Басараб опікується важкопораненими жовнірами. Вона засновує при закладі щоденні курси, де навчає

хворих української граматики, основ арифметики. Ті з полонених, хто мав певний освітній ценз, виявляв велике зацікавлення до вивчення німецької мови, яку О. Левицька-Басараб знала досконало. Це пояснювалось бажанням солдатів полегшити собі безпосередній контакт зі службовцями госпіталю. Курси збирали велику кількість учасників, а їх робота завжди зустрічала повне розуміння з боку австрійської влади [16].

Окрім того, Ольгою Левицькою-Басараб велися так звані курси «соціальних наук», що включали в себе виклади з історії України, культури, політекономії. Слухачами були як сільські хлопці, що змушені були розпрощатись з думкою про працю на землі, так і освічені полонені. В такий спосіб Ольга Левицька-Басараб цілеспрямовано готувала поранених до майбутнього цивільного життя на Батьківщині, виховувала з них свідомих громадян вільної України. Директор госпіталю, професор медичного факультету Віденського університету високо оцінив працю Ольги Левицької-Басараб як високоідейного вчителя, привселюдно оголосивши їй подяку за невтомну працю [17].

Для хворих, що мали дозвіл на вихід у місто, при Лянгассе, 5 Ольга Левицька-Басараб влаштує упорядковану бібліотеку, яку двічі на тиждень відвідували вдячні читачі та слухачі. Ольгою Басараб звертається особлива увага на підбір книги відповідно до освіти чи власних зацікавлень українських військовиків.

Таких українських бібліотек у Відні і поза столицею силами Комітету було засновано понад 60 – більших і менших, що охоплювали від 40 до 60 творів [18]. Бажаючих придбати українські видання було значно більше, тому Ольга Левицька-Басараб вносить пропозицію поповнювати ці прогалини з літературою за рахунок Січових Стрільців, що прибували до австрійської столиці у військових справах або ж у відпустку. Двічі на тиждень Ольга Левицька-Басараб при бібліотеці організує слухання рефератів-доповідей та дискусій на патріотичні теми, постановку драматичних вистав. Загальна кількість їх з 1914 по 1916 рр. становила близько 21 [19]. «Серед воєнних нестач у Відні Ольга Басараб приходила після кільканадцятигодинного дня праці та біганини до холодної хати, щоб при надто скромній вечері розважати про ніщо інше, як лиш про свої завдання на наступний день та можливості полагодити їх якнайкраще», – згадуватиме згодом Олена Залізник про самовідданність своєї подруги та соратниці [20].

Протягом 1916 р. Комітет поширює свою діяльність на табори полонених. У цьому ж напрямі розгорнув свою діяльність і Союз Визволення України, який з вересня 1914 по 1918 рр. діяв в австрійській столиці [21]. Завдяки діяльності СВУ значну кількість військовополонених українців було переведено до окремих таборів в Австро-Угорщині (Фрайштадт, Дуна-Сардагель) та Німеччини (Вецляр, Зальцведель, Раштат). В таборах силами жінок з Комітету, а також відомими діячами культури проводились різні форми національно-культурної та політично-просвітницької роботи. Ольгою Левицькою-Басараб у таборах полонених виконувалась гігантська робота: «Всюди участь її є замітна, вона всюди є активним, надзвичайно працьовитим членом управи» [22]. Основними формами цієї роботи були доступні популярні читання, навчання грамоти, випозичання з бібліотеки книжок, плекання народної музики та співу, курси німецької і української мов, а її метою – пробудження національної свідомості серед полонених, поглиблення культурного рівня, поширення серед них ідеї політичної самостійності української нації, «горожанське виховання на основах політичної активності та самостійної діяльності» [23].

Не менш важливим завданням Комітету була допомога Українським Січовим Стрільцям – легіону, який користувався величезним визнанням і увагою Комітету, Українським Запомоговим Комітетом, СВУ, Українською Культурною Радою. Як повідомляє «Хроніка Збірної станиці УСС», інформація про перебування уссусів у лічницях «була ведена дуже кепсько» [24]. Як правило, це були добровільні повідомлення самих солдат: ні Боева Управа, ні командування віденської допомогової сотні УСС цим не займались. В багатьох випадках лікування українських жовнірів здійснювалось за рахунок самих лічниць, які після закінчення курсу реабілітації вимагали оплати з боку Української Боевої Управи. Остання звертається неодноразово до командування УСС «про кредитування на сю ціль значної квоти» [25]. Адже місяць перебування у віденському госпіталі обходився українцю у 155 крон (5 крон у день) [26]. Для порівняння УБУ з грудня 1914 року виплачувала усусам по 2 крони «для всіх їх військових потреб», згодом лише по 120 с [27]. Отже, зрозуміло, що такий стан речей був не на користь українців. Відношення до них з боку лікарняної

адміністрації та обслуги був холодно-офіційним, а то й байдужим. Тому догляд та неоціненна моральна, а нерідко і матеріальна підтримка усусам надавалась жінками з Комітету. Для січовиків у Відні неодноразово організовувались прощальні вечори з даруванням відзнак і прапорів, влаштовувались традиційні українські свят-вечори.

Для українських січових стрільців, що перебували на фронті, Комітетом організовується відправка літератури, а саме – молитовників. Видавались молитовники українською мовою монахами-селезіанами у Відні, на їх адресу надходила велика кількість листів з проханнями в отриманні літератури. Селезіани, не знаючи української мови, передавали листи до Комітету. Ними опікувалась Ольга Левицька-Басараб, яка відала канцелярією, займалась листами з проханнями про надіслання посилок [28]. Так, у серпні 1916 року вона звертається до д-ра К. Трільовського у справі допомоги жовніру Білоскурському, а саме – про надання грошової допомоги його дружині з фондів Українського Комітету. Щотижнево Комітет допомоги раненим у Відні надсилав 700 посилок з літературою на адресу жовнірів УСС в усі провінції Австрійської монархії, 50 посилок до збірних станиць УСС – це в середньому по 20–30 чисел часописів та лектури в книжках.

Силами Комітету 1916–1917 рр. було видано фронтові календарі для УССів. Вони розсилались Ольгою Левицькою-Басараб, Оленою Кисілевською, Оленою Залізняк жовнірам на фронт. Для стрільців у полі висилав Комітет святкові дарунки і спеціально видані календарі та листівки роботи О. Кульчицької з побажаннями: «Нехай мале стане за велике і буде доказом тої любови, якою оточує Вас і Ваше ім'я український народ» [29].

Починаючи з 1918 року, в поле компетенції Комітету входить секція правної поради, яка займалась виробленням т. зв. “урльопів” – відпусток жовнірів для відвідування своїх родин. Як показує «Хроніка збірної станиці УСС», питання відпусток українських жовнірів висіло у повітрі невирішеним. Ніхто при Українській Боевій Управі не займався їх оформленням, реєстрацією, наданням жовнірам матеріальних видатків на час відпочинку [30]. Жінки заповнили і цю прогалину: Комітетом допомоги раненим жовнірам було роздано між усусами дрібними квотами 7000 корон з власних фондів. Кошти, якими оперували жінки з Комітету, надходили, як правило, з вистав та концертів, що влаштовувались для української еміграції, добровільних внесків та пожертв. Чимало коштів надійшло від розпродажу календарів, що були розроблені та видані жінками у період з 1917 по 1918 роки [31].

Із завершенням у листопаді 1918 року Першої світової війни Комітет продовжує функціонувати. Ним видається відозва до українських солдат (тираж близько 4000 примірників), котрі повертались через Відень у Східну Галичину чи то Наддніпрянщину. Ціль акції – направити мобілізованих українців до своєї національної армії. Жінки для цього засновують т. зв. Комітет інформаційний, завданням якого стала організація чергування на залізничних вокзалах (двірцях) Відня, відправка українських жовнірів в бараки міста при Laerstrasse.

Ольга Левицька-Басараб була ініціаторкою організації чергування членкинь Комітету на залізничних станціях [32]. Перед нею проходила маса національно-несвідомого, темного українського селянства, яке змушене було воювати один проти одного. Як правило, для таких людей нічого, крім особистого інтересу, не існувало: війна посяла в них апатію та байдужість. Ольга Левицька-Басараб аргументовано переконувала жовнірів залишитись у Відні, де їм надавалась їжа, одяг, відпочинок у бараках. Згодом ці незначні українські військові сили відправлялись у Станіслав, де створювалась Українська Галицька Армія. В такий спосіб О. Левицька-Басараб своєю агітаційною роботою вела активну підготовку кадрів для розгортання національного руху під час повернення українців на Батьківщину.

Пропагандистська робота, яку проводили жінки серед мобілізованих українців, була надзвичайно потрібною і своєчасною, зважаючи на те, що паралельно така сама робота велась з боку русофільських кіл Відня, Праги, Берліна [33]. Зокрема, старшинами російської армії створювались збірні пункти полонених, де проводилась комплектація війська. Українські солдати перебували в бараках по 40 чоловік, без їжі і санітарних умов, без усіякої інформації щодо останніх подій у краю, їх закликали до боротьби з більшовиками, а саме: з «бандами Петлюри». Жовнірів переконували в тому, що повертатись на Україну не варто, «там немає ніякого ладу, лишень суцільна грабіжка й розбишацтво» [34].

Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що в період Першої світової війни харитативні організації на зразок Комітету допомоги раненим українським жовнірам у Відні, Горожанського комітету у Львові зайняли одне із провідних місць в інфраструктурі жіночого руху, стали важливою формою самореалізації жіночої особистості. Самовіддана діяльність таких жінок, як Ольга Левицька-Басараб була виявом чіткої громадянської позиції, оскільки сприяла формуванню національної ідентичності поранених і полонених українців Відня, їх політичної свідомості, поширенню ідей національної державності та соборності. Праця у цьому напрямку становила для неї потребу і можливість віддати свої сили суспільному служінню. За свою подвижницьку та благодійну працю у Комітеті допомоги раненим українським жовнірам Ольга Левицька-Басараб нагороджена 1917 року пам'ятною відзнакою австрійської армії з нагоди четвертої річниці Різдва на фронті та почесною срібною медаллю Червоного Хреста із військовим відзначенням, завіреним почесним головою Червоного Хреста ерцгерцогом Францом Сальваторе. Як показав час, участь і діяльність Ольги Левицької-Басараб у Комітеті стала відповідною сходиною до її участі у феміністичних організаціях, адже благодійність легко трансформується у фемінізм: працюючи спільно, жінки вчилися допомагати не тільки іншим, але й одна одній.

1. *Життя української еміграції у Відні // Наш прапор. – 1923 р., 4 грудня. – Ч. 26. – С. 9.* 2. Каборовська С. *Про повстання й діяльність «Українського Жіночого Комітету помочи для ранених» у Відні, і про подібні йому // Для неї – все! Альманах «Жіночої долі». – Коломия, 1929. – С. 63–71.* 3. Смоляр Л. *Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX– поч. XX ст. Сторінки історії. – Одеса, 1998. – С. 18.* 4. Бурачинська Л. *Український Жіночий Союз // Олена Залізняк: Монографія. – Торонто, 1987. – С. 51.* 5. М. Богачевська-Хом'як. *Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884–1939 рр. – К., 1995. – С. 191.* 6. Бурачинська Л. *Світова федерація українських жіночих організацій // Олена Залізняк: Монографія. – Торонто, 1987. – С. 29.* 7. *Там само. – С. 318.* 8. Охримович-Залізняк О. *Моменти з життя О. Басараб // Незабуття Ольга Басараб. Вибране / Під ред. І. Книш. – Вінніпег, 1976. – С. 49.* 9. ЦДІА у Львові, Ф-391 *Загальна українська культурна рада. – Відень. Оп. 1, спр. 103-листування з СВУ, арк. 39.* 10. *Там само, арк. 45–47.* 11. Федак-Шепарович О. *Про Ольгу Басараб // Незабуття Ольга Басараб. Вибране / Під ред. І. Книш. – Вінніпег, 1976. – С. 84.* 12. ЛНБ ім. В. Стефаника, Фонд рукописів, Ф. 9 (о/н), Оп. 1, Спр. 4482, арк. 1. 13. ЦДІАЛ у Львові, Ф-391 *Загальна українська культурна рада. М. Відень. Оп. 1, спр. 103-листування з СВУ, арк. 40.* 14. О. З. *Український Жіночий Комітет помочи раненим жовнірам у Відні // Український прапор, Відень, 1920 р. 6. 06, Ч. 34, рік II, С. 8.* 15. Смоляр Л. *Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX поч. XX ст. Сторінки історії. – Одеса, 1998, С. 120.* 16. Срібняк І. *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). – К., 1999. – С. 47.* 17. Залізняк О. *Суспільно-громадська праця Ольги Басараб // Українка у світі. Бюлетень світової федерації українських Жіночих Організацій, березень, 1964, ч. 1(3). – С. 3.* 18. ЦДІАЛ у Львові, Ф-391. *Загальна українська культурна рада. М. Відень. Оп. 1, Спр. 103-листування з СВУ, арк. 4019.* 19. О. З. *Український Жіночий Комітет помочи раненим жовнірам у Відні // Український прапор, Відень, 1920 р. 6. 06, Ч. 34, рік II. – С. 7.* 20. Храплива Л. *Ольга Басарабова // Жіночий світ, лютий 1965, Ч. 2, С. 421.* 21. СВУ // *Довідник з історії України. – К.: Генеза, 2002. – С. 804.* 22. *У 30-ліття великої жертви // Наше життя, 1954, лютий. – С. 123.* 23. Срібняк І. *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920) рр. – К., 1999. – 296 с. – С. 47.* 24. ЦДІАЛ у Львові, Ф-352 – *Збірна станиця УСС, Оп. 1, Спр. 50, арк. 21.* 25. *Там само, арк. 26 (зворот) 26 ЦДІАЛ у Львові; Там само арк. 1 27. Там само, арк. 25 (зворот) 28.* 26. ЛНБ ім. В.С. Стефаника, Фонд рукописів, Ф. 9 (о/н), Оп. 1, Спр. 4482, арк. 1. 29. ЦДАГОУ, Ф. 269. *Колекція документів Український музей у Празі, Оп1, Спр. 342, арк. 5.* 30. ЦДІАЛ у Львові, Ф№352, Оп. 1, спр. 50, арк. 11. 31. О. З. *Український Жіночий Комітет помочи раненим жовнірам у Відні // Український прапор. – Відень, 1920 р. 6. 06, Ч. 34, рік II, С. 832.* 32. Залізняк О. *Суспільно-громадська праця Ольги Басараб // Українка у світі – Бюлетень світової федерації українських Жіночих Організацій, березень, 1964, ч. 1(3). – С. 4.* 33. ЦДІА у Львові, Ф. №368. – *ут. – Томашівський Степан, історик. Оп. 1, спр. 78, арк. 12.* 34. *Там само, арк. 1335.* 35. ЦДІА у Львові, Ф. 866. *Ольга Левицька-Басараб.- Оп. 1, Спр. 1, арк. 1-3, 19, 22.*